

821.163.41.09-31 Павић М.

821.581.09-31 Хан Ш.

<https://doi.org/10.18485/kij.2024.71.1.6>

НАТАША М. РАДОСАВЉЕВИЋ ГАБЕРОВА*
Пекиншки универзитет за стране студије

Оригинални научни рад
Примљен: 25. 2. 2024.
Прихваћен: 21. 3. 2024.

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ КАРАКТЕР КУЛТУРАЛНЕ МЕМОРИЈЕ, ДОКУМЕНТА И ФИКЦИЈЕ У ХАЗАРСКОМ РЕЧНИКУ МИЛОРАДА ПАВИЋА И РЕЧНИКУ МЕСТА МАЋАО ХАНА ШАОГУНГА**

Хазарски речник – Роман лексикон у 100.000 речи, дело Милорада Павића, поставши бестселер и будући преведен на више од 30 светских језика, нашао се и на кинеској полици и постао популаран међу кинеском читалачком публиком. Томе је, несумњиво, допринела Poleмика вођена поводом оптужби за плагијатство. Наиме, кинески писац Хан Шаогунг је критикован да је користио Хазарски речник приликом писања *Речника места Маћао*. У раду су сумиране основне црте ове Poleмике и мишљења појединих аутора о Poleмици везаној за плагијатство. Циљ истраживања је да се прикаже на који начин су културално памћење и традиција обликовали текст у оба романа. На основу примера из оба књижевно-уметничка дела компаративном методом наведене су одлике постмодернизма у *Хазарском речнику* и *Речнику места Маћао* и представљено је на који начин се историјска фикција преплиће са магијским реализмом те које су сличности и разлике у структури, форми, језику између Павићевог Лексикона и Шаогунговог Речника. Закључак истраживања пружа увид у динамички свет књижевних интеракција на перцепцију ауторских дела.

Кључне речи: *Хазарски речник*, *Речник места Маћао*, Poleмика, културално памћење, историјска фикција, магијски реализам, постмодернизам.

1. Увод

У савременом друштву, књижевност игра кључну улогу у истраживању, тумачењу и представљању различитих аспеката културне меморије и традиције.

* natasa@bfsu.edu.cn

** Објављен 1996. године, овај роман истражује социјалне и културне промене у руралном кинеском селу Маћао и прилагођавање модерном друштву. Шаогунг нуди сличан увид као и Павић, у фокусу његовог романа је напетост између модерности и традиције, преко које показује значај културне меморије у савременом кинеском друштву.

Кроз различите литерарне жанрове и стилове, писци прелазе преко граница времена и простора, преносећи са собом богатство колективних сећања, историјских наратива и културних образаца. У овом раду, обраћамо пажњу на два значајна романа који се баве темама културне меморије и традиције кроз призму постмодернистичке књижевности: *Хазарски речник* Милорада Павића и *Речник места Мађао* Хана Шаогунга.

Важно је истаћи значај културне меморије и традиције у савременом друштву. Колективна сећања и историјске наративе носимо са собом кроз време, а они имају значајну улогу у обликовању наших идентитета. Постојећи религијски, културни и историјски обрасци омогућавају нам да разумемо наше корене. Кроз књижевност, ове теме добијају додатну дубину и комплексност, пружајући нам нове перспективе и тумачења.

Први роман који анализирамо је *Хазарски речник* Милорада Павића. Објављен 1984. године, овај роман представља комплексну студију о културној меморији и идентитету. Павић истражује пропаст Хазарског царства кроз промену њихове вере, стављајући фокус на сукобе између хришћанства, ислама и јудаизма. Његова намера је да кроз овај роман представи комплексност колективних сећања и њихов утицај на обликовање идентитета народа.

Други роман који проучавамо је *Речник места Мађао* кинеског писца Хана Шаогунга.

За разумевање самог концепта колективних сећања важно је рећи да су сећања динамички процеси који се мењају и у којима прошлост утиче на садашњост и где садашњост утиче на интерпретацију прошлости. Милорад Павић и Хан Шаогунг у својим романима прошлост користе да би објаснили садашњост користећи савремене технике писања. Савремене технике писања су пренели у текст који кинески писац везује за један конкретан топус, село Мађао које је створила пишчева имагинација, а српски писац за један народ кога више нема. „Појам културно сећање обухвата скуп текстова, слика и ритуала који се могу више пута користити, који су специфични за свако друштво у свакој епохи, и чије *култивисање* служи стабилизацији и преношењу слике коју друштво има о себи. На таквом колективном дељеном знању – највећим делом (мада не и искључиво) знању о прошлости – свака група заснива свест о јединству и посебности” (Сама 2015: 68). Дакле, кроз властито културно наслеђе једно друштво постаје видљиво за себе и друге. Социолог Морис Албваш је истицао да се сећања уоквирују у садашњости, једнако колико у прошлости, те да су пре променљива, него константна. И један од циљева историје је да пружи мост између прошлости и садашњости (Албваш 2015: 53).

Милорад Павић је користио историјске изворе да опише успон и нестанак хазарског народа преламајући текст кроз призму Црвене, Жуте и Зелене књиге. Ствари су онакве из каквог угла их посматрамо, а на читаоцима је да пронађу пут истине и пут којим ће читати роман. Хан Шаогунг сматра да су корени књижевности утемељени у корену националне књижевности и он је један од представника литературе која се популарно назива *књижевност потраге за*

коренима. По речима Зорана Скробановића, преводиоца овог кинеског дела на српски језик, многи писци постмаоистичког периода су настојали да реконструишу сопствена сећања на године проведене у сеоским срединама, али и да оживе колективну руралну подсвест друштва опседнутог индустријским наплетком и урбанизацијом (Шаогуанг 2017: 453).

Градска библиотека је 2019. у Београду својом изложбом Од Ш до А прославила три јубилеја, 10-огодишњицу од смрти Милорада Павића, 90 година од његовог рођења и 35 година од изласка планетарно популарног дела *Хазарски речник*. У опису изложбе стоји: „Будући да су игра и онеобичавање од стране релевантне критике означени као стожери Павићеве постике, одлучили смо да се и сами, приказујући његово дело, послужимо овим изражајним средствима. Надаље, асоцијативно мислећи о Павићу, најчешће смо помишљали на неконвенционалну структуру његове прозе, на нелинеарност, отвореност, на роман речник који сваки читалац може изнова састављати према сопственом нахођењу... Свако слово азбуке има своју јединствену форму (тело) и клицу јединственог значења... овако конципирана, изложба је постала својеврсни речник о Павићу, Павићев речник састављен од појмова-одредница и слика које треба да га представе и објасне, служећи се фрагментима пищевих сопствених текстова и текстова његових најбољих тумача”.¹ Ово је нешто што сваки читалац Павићевог дела одмах приметити, и пре читања књига, необичност структуре, када треба, на пример, окретати роман и читати отпозади, почети читање од средине или бирати између мушке и женске верзије књиге. А када се отвори књига и започне читање уочавамо синтезу историјских и митолошких елемената, преплитање сна и јаве, приказивање прошлости, садашњости и будућности, јер прича има три слоја – средњовековни слој (доба Хазара и хазарске полемике), потом време у којем се појавило прво издање *Хазарског речника* у 17. веку и савремено доба објављивања другог издања *Хазарског речника*, 20. век.

Павићев роман је према подацима из 2022. преведен на 39 језика², а овде ће се говорити о преводу *Хазарског речника* на кинески и о Павићевој популарности у Кини. Размотриће се у којој мери је његов *Хазарски речник* утицао на познатог кинеског писца Хана Шаогуанга и његов роман *Речник места Маћао*.

2. Полемика

У фебруару 1994. године часопис *Страна књижевност и уметност* први пут је објавио кинески превод *Хазарског речника*, а преводиоци су користили руски превод као основу за упознавање кинеског читаоца са Павићевим делом. Хан Шаогуанг је 1996. године објавио роман у речничком стилу *Речник Маћао* у часопису *Свет фантастике* у издању Шангајске издавачке куће за књижевност

¹ https://digitalna.bgb.rs/jsp/RcWebImageViewer.jsp?doc_id=80e1a8e3-a8da-4b52-8b6c-47c4c627acc2/bgb12345/izlozkat/00000037

² <https://www.khazars.com/index.php/sr/katalog/i-grupa/hazarski-recnik.html>

и уметност, а затим је објавио засебну књигу. Својом освежавајућом стилском формом, богатим текстуалним садржајем и дубоким осећајем за културне корене, високо хваљени *Речник Маћао* издвојио се из многих романа који су покушавали да открију нову свест и истражују нове идеје, привлачећи пажњу великог броја књижевних стваралаца. У романима Хана Шаогунга језик више није само наративно средство, већ је постао један важан протагониста у роману.

Постмодернизам у његовом делу, онда и у кинеској литератури утицао је, може се рећи, једним делом, да се књига оптужи за плагијат и да је оптужба да кинески роман имитира поступке писања које писац са Запада користи, тј. странац, само иницијална каписла која сеже даље. У студији *Аутентичност, постмодернизам и превод: Полемика око Хан Шаогунговог Речника Маћао*, Паола Јовене се показује да се Полемика Маћао не односи само на плагијатство и забринутост због страних утицаја на кинеску савремену књижевност, већ и на функцију литературе у савременом друштву, однос између књижевних тема и националне аутентичности и рецепција постмодерне теорије у кинеском књижевном пољу (Јовена 2002: 212). И Марина Радин Сабадош каже да је роман *Хазарски речник* послужио као средство у полемици са схватање постмодернизма у кинеском контексту (Радин Сабадош 2021: 205).

Када се роман *Речник места Маћао* појавио 1996, дакле само две године након објављивања Павићевог *Речника* у Кини, кинески критичари су оптужили кинеског писца Шаогунга да је плагирао српског писца. Било је ту опсежних поређења два романа у погледу форме, језика, садржаја и сл. Како је критика временом изашла из оквира књижевноуметничког дела и прешла на лични план са скандалозним насловима у новинама, како је Шаогунг неморалан и штети кинеском народу, случај је завршио на суду. Након две године од покретања тужбе, 1999. писац Хан Шаогунг је добио парницу уз новчану надокнаду. Дакле, суд је одлучио да дело кинеског писца није плагијат.

У студији *Језик као смисао и бесмисао пута: Дело Милорада Павића у НР Кини*, Радосав Пушић објашњава детаљно Полемику, критику на роман и одбрану Шаогунга на нападе за плагијатство. Можемо се сложити са Пушићем да и бити под различитим утицајима (иако је Шаогунг говорио да није читао Павића пре писања свог дела) не значи да је неко неоригиналан и некреативан, као и да су књижевности (у Кини и изван ње) често под плодноним подстицајима (Пушић 2009: 125).

Сигурно је да је ова Полемика довела да већег интересовања читалачке публике за оба дела, и Павићевог и Шаогунговог, и популаризовала читање Павићевог *Хазарског речника* у Кини. Његов роман је 2012. проглашен иностраном књигом године у Кини, а крајем 2022. године је изашло и ново, четврто издање *Хазарског речника*. Издавачка кућа Шангај транслејшн публишинг хаус књигу штампа у луксузном, обичном повезу и у електронској форми. У јесен 2023. је публикована и *Унутрашња страна ветра или Роман о Хери и Леандру*. Тако је, уз неколико издања *Хазарског речника*, *Последње љубави у Цариграду*, *Другог тела*, *Шешира од рибље коже*, ово пета Павићева књига преведена на кинески.

И *Речник места Мађао* броји многе награде, и домаће и иностране. По избору *Азијског недељника* сврстава се у сто најзначајних кинеских романа 20. века, а ово је први и једини (за сада) роман у преводу на српски језик који се појавио на српском тржишту.

3. Интердисциплинарни карактер културалне меморије, документа и фикције у *Хазарском речнику* Милорада Павића и *Речнику места Мађао* Хана Шаогунга

3.1. Речнички роман

Хазарски речник и *Речник Мађао* су помешали текстуалне облике романа и речника. Писац више није везан традиционалном наративном логиком и може да мења наративне ликове, наративне перспективе и наративне сцене по својој вољи. Ово није само стилска карактеристика речничких романа, већ и најосновнији и најважнији допринос речничких романа књижевном свету.

Оба романа узимају историјске догађаје за своје наративе, документарну грађу, али Павић доводи у питање појам историје. Наиме, Павићева књига је реконструкција историје Хазара, изгубљене енциклопедије о једном народу који је у 10. веку живео на обалама Црног мора и онда заувек нестао. У *Хазарском речнику* Павић је сортирао историјске изворе по хазарском питању: хришћанство, ислам и јудаизам у три књиге – Црвена књига, Зелена књига и Жута књига. То су три верзије догађаја које говоре о верском преобраћању Хазара. На овај начин, Павић је оставио читаоцу могућност избора, плуралност тумачења и самосталног закључивања. Интердисциплинарни карактер дела који се огледа кроз постојање различитих тумачења идентичних догађаја оставља читаоцу избор да пронађе свој пут читања и истину о сопственим коренима и идентитету.

Професор Александар Јерков ће у свом *Хазарском вилајету* рећи да не морате да читате Хазаре на десет хиљада начина, дакле тридесет година сваки дан исту књигу. „И Хазари и све друге књиге се могу читати нормално, обично, и континуално и фрагментарно, и у оба случаја уживаће се не бринући што се неће проћи све линије читања и сваки завијутац лавиринта.” Јерков ће рећи да је Павића могуће и само читати и да је то најбољи приступ, „читати без предрасуда у оном *хоризонту* који Павић увек допушта своме читаоцу: Павићеве над-облици заправо нису обавезујући, они су један вишак који је некада изузетан, као у лексикону или клеписидри, а некада само додаток, као што су то тарот и астрологија. Тај вишак обезбеђује романескни цинизам који оставља простор за опстанак грађанске епопеје о потрази за аутентичним животом у времену када је аутентичност поништена, а не оштећује унутрашњи простор књижевног обликовања. Како би се рекло у нас, од вишка глава не боли” (Јерков 2007: 148).³ Сло-

³ <https://www.scribd.com/document/134861754/Aleksandar-Jerkov-Hazarski-Vilajet>

жићемо се са Јерковим да од вишка глава не боли, тј. да Павићеви над-облици не сметају приликом читања, као и да у Павићевом делу учавамо концептуалну фантастику и да је концептуализовао приповедни облик, границе текста и сам жанр романа те да је његово дело, иако не по укусу већег дела публике, постало бестселер (Исто: 148).

Маћао је једно село у провинцији Хунан које је створила пишчева имагинација. *Речник Маћао* садржи 115 често коришћених дијалекатских речи на подручју Маћао. Ове речи одражавају живот, историју и културне мисли становника подручја Маћао, а такође су истински приказ руралних услова у Кини за време Културне револуције. Истовремено Шаогунг пише о утицају на традиционалну културу током трансформације кинеског друштва. *Речник Маћао* више личи на прави речник, уводно објашњење уредника је сажетије, а садржај уноси су углавном дијалекатске речи који се користе у селу Маћао. Писац преводи и објашњава речи и изразе из локалног наречја на стандардни књижевни језик.

Речничка форма обезбеђује основу за различите стилске експресије и интертекстуалне додатке, доприносећи тако стварању богатог искуства за читаоца. Павић и Шаогунг успешно изазивају стандардне жанровске и стилске границе, представљајући изазове и стимулусе за читаоце и критичаре.

3.2. Документа и фикција

У плодном пољу литературе и историје, сусрет документарног и фиктивног открива неисцрпне могућности исказивања. Проучавајући дело Хан Шаогунга и Милорада Павића, осветлићемо динамични однос између документарног и фиктивног у њиховим романима.

У *Речнику Маћао* Хан Шаогунг постаје уредник речника чије се име преклапа са пишчевим сећањима на време када је као петнаестогодишњак провео на селу и био сведок Културне револуције, дакле има иста прошла искуства са аутором. На овај начин, аутор открива сећања на живот проведен у месту Маћао, он разговара са мештанима и јавља се као сведок једног времена које је прошло и времена које је *сада*, када поново долази у село као одрастао човек. Хан Шаогунг је и веровао да корени књижевности треба да буду утемељени у корену националне књижевности. Шаогунг интегрише концепт модернизације и културног сукоба у свом познатом чланку *Књижевни корени* из 1985. По њему, литература има корене који треба да су утемељени у традиционалном фолклору и народним легендама. Литерарни покрет се јавио раних осамдесетих година 20. века, а управо Хан Шаогунгов чланак постаје својеврсан манифест овог књижевног покрета. Многи писци ће се придружити овом покрету који су, слично као и Шаогунг, у доба Културне револуције провели своју младост на селу (Јинг 2010: 159).⁴

⁴ <https://epdf.mx/historical-dictionary-of-modern-chinese-literature-historical-dictionaries-of-li.html>

У *Хазарском речнику* Павић нас упозорава да смо, ако не отворимо књигу, заувек мртви, па је спас од смрти – *отварање* књиге и читање. У *Претходним напоменама* ће писац рећи: „Садашњи писац ове књиге уверава читаоца да неће морати да умре ако ју прочита” (Павић 2006: 9). Писац је, дакле, читаоцима оставио *Претходне* и *Завршне* напомене, омогућавајући нам да виде његове мисли о делу и читаоцима. У процесу састављања речника и романа, Павић је показао сопствени начин гледања на свет, однос према романима и књижевности и различитим методама читања. Ово представља облик литерарне игре и интертекстуалности, отварајући врата за дискусију о улози писца и читаоца у креирању литерарне стварности. *Хазарски речник* се издваја кроз различите стилске изразе, укључујући и писма и изводе из судских записника. Овај стилски дијапазон доприноси структурној сложености дела и његовом карактеру као хибридне форме. Успешно избегавајући традиционалне форме наратива, *Хазарски речник* оживљава писмени живот, стварајући мозаичку структуру која открива богатство и разноврсност пишчевог уметничког израза. Чини се да је текст *Хазарског речника* отворен и да наратив нема главну линију, али ипак постоји суштински главни догађај – Хазарска полемика. У *Речнику Мађао* нема главног догађаја. Из перспективе стилске интертекстуалности, као што је горе наведено, поред форме речника, у Павићевом делу, постоје и писма и извод из судског записника, а стилови који се користе у *Речнику Мађао* су: лирска проза, академски стил и аргументи.

3.3. Магијски реализам

Под магичним реализмом Борхес подразумева наративе који се заснивају на укрштањима сна и јаве, стварности и фикције, у којима се јављају двојници или који приказују путовање кроз време (Милутиновић 2015: 147).⁵ У *Хазарском речнику* снови су трагови који повезују различите догађаје и ликове, а такође су важне слике фикције које садрже метафорична значења. Снови су узрок свему, свим предзнацима, а такође све бележе, комуницирајући прошлост и будућност. Ликови у књизи сањају, хватају и тумаче снове, пребацују се кроз снове и размењују ствари са људима у сновима. У *Црвеној књизи*, један од најчувенијих читача снова, Мокадаса ал Сафер може нас довести до дна сваког сна, а на његовом дну лежи Бог (Павић 2006: 111). И у *Повести о Адаму Руханију* у *Зеленој књизи* видимо везу снова и Бога где су човечији снови онај део људске природе који потиче од Адама претече (Исто: 98). Ово је и једна од одлика магијског реализма. Венди Фарис, наводећи основне одлике магијског реализма ће, између осталог, рећи да је у магијском реализму снажно присуство феноменалног света, да се у наративу спајају различити елементи и да магијски реализам помера прихваћене идеје о простору, времену и идентитету (Фарис 2004: 7).

⁵ https://www.academia.edu/42959125/Dejan_Milutinovic_POETICA_BORGESIANA_KNJIZEVNOST_PO_H_L_BORHESU

У *Речнику Маћао* сан има неке надреалне боје. Реч *сањалица* у Маћао дијалекту има две интерпретације, једно је психотично, а друго божанско. У очима Маћао људи, симптоми менталног болесника су попут ходања у сну, и у овом стању пацијент има необичну способност попут древног чаробњака, он може да комуницира са боговима и предвиђа будућност. Таква је у роману *Шујушуј сањалица*. То је романтични комплекс древне културе и истовремено и сујеверје сељана. И овде писац Шаогунг помиње Фројда који каже да су снови позорница подсвести, али и капија за проучавање душевних обољења (Шаогунг 2017: 112).

У делима различитих писаца, кроз призму магичног реализма, откривају се дубоке везе између снова и људске природе, као и могућности комуникације са божанским или надземаљским сферама. Ова исказивања подсећају на јединство снова и јаве, те преошћавају границе времена, простора и идентитета у трагању за разумевањем људске егзистенције и њеног односа са надземаљским димензијама. Укупно, ова литерарна искуства обогаћују разумевање магичног реализма и његову способност да истражује дубоке и тајанствене аспекте људске душе.

3.4. Културална меморија и традиција

У Уводном делу рада се истиче да су колективна сећања динамички процеси и да на тај начин прошлост постаје огледало за разумевање садашњости. У *Хазарском речнику* сви историјски извори јудаизма, хришћанства и ислама тврде да су Хазари прешли у њихову религију. Павић је намерно повезао пропаст Хазара са променом вере, и обликовао овај процес у огромну замку лавиринта, чинећи истину збуњујућом. Као што постоји Бог у дубини сваког сна, тако се у замци лавиринта налазе и најдубље ауторове мисли. У различитим историјским документима три религије постоје различите слике другог, баш као што и гласници три религије имају различита објашњења сна хазарског кагана. Каган, хазарски владар, уснио је сан и затражио да му три филозофа са разних страна сан протумаче, а чије тумачење буде сматрао најприхватљивијим, његов народ ће прећи у веру тог мудраца (Павић 2006: 23). Хазари су нестали са историјске позорнице након промене вере. Да ли је овде по среди опомена Павића на постколонијацијске токове друштва, брига са сопство, обоје, или нешто друго, остаје читаоцу да открије.

И Шаогунг обраћа пажњу на промене, и то на културну интеграцију кинеских локалних руралних подручја у нову средину и нов друштвени поредак. Село Маћао пролази кроз социјалистичку трансформацију и крштење модерне цивилизације. Ефекат другог на локално огледа се у свакодневном дискурсу људи. Много нових речи појављују се у свакодневном животу људи, али значење и употреба ових речи разликују се од мандаринских, јер их село погрешно тумачи, стварајући напетост између модерности и традиције. На пример, реч *наука*, *научни значи лењив* и *спасоносна невоља*, а у очима људи у селу Маћао, савремена машинерија представља лењост људи. Па тако чича Луо у роману, иако и сам

увиђа да је лакше носити сува него влажна дрва, неће да попусти и даље носи мокра, тешка дрва са планине: „Сви они градски аутомобили, возови и летелице, сигурно су изуми неког лењивца. Овде ме сеци ако то није ђавоља работа неке ланчуге” (Шаогунг 2017: 59). Они су природно знатижељни према научним производима, али нису вољни да промене свој тренутни живот. И не само наука, драгоценост је глупост, непријатан – изванредан, а кад Маћаовац оде у град да ради, добиће *уличну, морску болест*. Иако је Хан Шаогунг критичан према руралном менталитету становника Маћао, он не жели да види како сеоска Кина пада пред модернизацијом већ покушава да задржи поетско језгро традиционалне народне културе у дијалекту. И Павић, и Шаогунг у својим романима ураћају у традицију и поново је траже. Може се закључити да су промене добродошле само дотле док се чува корен традиције који је сачуван у историји и језику.

3.5. Постмодернизам

У *Хазарском речнику* Павић примењује постмодернистичке елементе кроз нетипичну структуру и неоконвенционални приступ наративу. Рад на роману представља читаоцу као енциклопедију, скуп различитих чланака који не следе уобичајени хронолошки редослед. Ова нелинеарна структура одређена је амбивалентношћу ишчезлог Хазарског царства. Постмодернистичка естетика овде отвара простор за различите интерпретације и практично учешће читаоца у обликовању текста.

Слично, Шаогунг користи постмодернистичке технике у *Речнику места Маћао*. У *Речнику књижевних термина* Тађе Поповић читамо да постмодернизам укида формалне и жанровске границе између текстова и ствара више амбивалентних, вишеструко кодираних међуподручја, па се књижевни елементи неретко проналазе и у филозофским и историјским текстовима и обратно, филозофија и историја остављају трагове у књижевности (Поповић 2007: 559). Као што је Поповић истакла, постмодернизам укида формалне и жанровске границе, што се одражава у структури овог романа. Догађаји и ликови се преплићу и прелазе између реалности и снова, стварајући амбивалентне и вишеструко кодирани међупросторе. Шаогунгова постмодерна изражајност се најбоље илуструје кроз деконструкцију времена и простора, што подсећа на постмодерни принцип паралелности између различитих временских и просторних равни.

Француски филозоф и књижевни теоретичар Жан Франсоа Лиотар у свом делу *Постмодерно стање* износи тезу да је постмодернизам одлазак од великих приповести и наративних структура (Лиотар 1982: 28)⁶. Ово се одлично уклапа у анализу *Хазарског речника* и *Речника места Маћао*, где се традиционални облици наратива разлажу и мењају у складу са савременим поимањем комплексности и неодређености. Имајући ово у виду, оба писца усмеравају своје литерарне опусе ка томе да истраже и изазову утврђене нормe и структуре књижевности, што је типично за постмодернистички приступ.

⁶https://www.academia.edu/8930613/Lyotard_The_Postmodern_Condition_A_Report_on_Knowledge

Постмодернистичка књижевност бунтовно је променила постојећу парадигму књижевног стваралаштва у погледу садржаја и форме. То су управо естетске карактеристике које захтевају анти-есенцијално, анти-центар и анти-рационално постмодерно језгро. Ова књижевност такође одражава животно искуство обичних људи у постиндустријској ери. Садржај захтева форму, а форма ослобађа садржај. Пажња писца према језику промовисала је језик – од алата стварања романа до главног јунака романа. Овакав „језички заокрет” књижевног концепта већ дуго се огледа у романима Милана Кундере.⁷ Исте године су изашли Кундерова *Неподношљива лакоћа постојања* и Павићев *Хазарски речник*. За Хана Шаогунга, Кундера је ментор постмодернизма, а Хан Шаогунг је био и један од преводилаца Кундеровог романа на кинески језик. Писци постмодернистичке књижевности 20. века, као што су, на пример, Итало Калвино, Хорхе Луис Борхес и Умберто Еко користе сличне креативне концепте и технике писања. Фантазија, лавиринт, понављања, укрштање, бескрајне нове структуре заједничке су карактеристике њиховог писања, а такође су и експериментални резултати књижевника у 20. веку.

Хазарски речник и *Речник места Маћао* истичу значај фантазије, иновације у структури и језику, и присуство анти-есенцијалног духа који обликује постмодернистички литерарни пејзаж. У овом светлу, можемо закључити да је постмодернизам, кроз литературу, изразито комплексан, разноврстан и динамичан период који нуди читаоцу нове начине поимања и тумачења света. Ова дела остављају наслеђе које и данас обогаћује књижевни канон и истражује могућности израза у савременој култури.

4. Закључак

Проучавање колективне културалне меморије и традиције представља кључни аспект оба романа. Кроз изузетну литературну вештину, Павић и Шаогунг пролазе између различитих религијских и историјских перспектива. У *Хазарском речнику*, Павић смешта Хазаре у центар раскола између религијских убеђења, на путу одабирања вере која утиче на њихову судбину. Његова изместеност Хазара са историјске позорнице након промене вере открива не само историјске моменте већ и дубоку везу између културе и идентитета.

Слично томе, *Речник места Маћао* Шаогунга бави се социјалним и културним променама кроз призму живота у руралном кинеском селу. У селу Маћао, пролазак кроз социјалистичку трансформацију и долазак модерне цивилизације доводе до сукоба између традиционалних вредности и нових облика живота. Промене у језику, уведене кроз присуство модерних појмова и израза, одража-

---

⁷ Милан Кундера је такође покушао да дода фрагменте писања у стилу речника као побољшање стила чистог романа. Кундера је конкретизовао размишљање о постојању романа у истраживање неких основних речи (или кључних речи). Дефиниција и редефиниција ових речи оцртавају димензију постојања лика и чине његово животно искуство.

вају напетост између два света. Овде, попут Павића, Шаогунг истражује како традиционално и модерно коегзистирају и сукобљавају се у колективном сећању.

У контексту постмодернизма, оба аутора се истичу као мајстори структуре и језика. Користећи фантазију, лавиринт, и експерименталне структуре, они прелазе конвенционалне жанровске границе, представљајући светове у којима је садржај пропитан стилем и формом.

У светлу овога, лингвистички аспекти и креативна експресија су неизоставан део анализе. Језик у *Хазарском речнику* постаје не само средство изражавања већ и алат за структурирање историјских, филозофских и културних слојева. Шаогунг, кроз иновативне приступе у употреби дијалекта исказује сукобе између модернизације и чувања традиције.

У оквиру културне интеграције и социјалних промена, оба романа премештају фокус на адаптацију на нове друштвене околности. Шаогунг, иако критичан према руралном менталитету, тежи одржавању поетског језгра традиционалне културе. Павићева и Шаогунгова дела обележена су способношћу да истражују и архивирају друштвене промене кроз призму културног наслеђа.

У раду се показује на који начин је историјска и документарна грађа послужила писцима да обликују своја дела, а преплитање фикције и културалног памћења, промене начина читања дела, линеарности и структуре и обраћање пажње на језик су елементи који привлаче читаоце. Јер речи су живи организми, по Шаогунгу, оне се размножавају, ступају у везе, мењају, пропадају и умиру, а писци попут детектива откривају приче сакривене у њиховој позадини (Шаогунг 2017: 452). Литературни контекст и дискусија који проистичу из оба романа отварају врата за нове интерпретације и тумачења. Попут детектива, аутори истражују светове речи, језика и културе, откривајући дубоке исказе и прилагођавајући их у складу са новим трајањима. Њихова дела премашују временске и просторне границе, постављајући читаоца пред изазов сагледавања веза између прошлости и садашњости.

ЛИТЕРАТУРА

Албваш 2015: Moris Albvaš, *Kolektivno i istorijsko pamćenje u Kolektivno sećanje i politika pamćenja*, priredili Michal Sladeček, Jelena Vasiljević i Tamara Petrović Trifunović, Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za udžbenike, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 29–61.

Асман 2015: Jan Asman, *Kolektivno sećanje i kulturni identitet u Kolektivno sećanje i politika pamćenja*, priredili Michal Sladeček, Jelena Vasiljević i Tamara Petrović Trifunović, Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Zavod za udžbenike, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 61–71.

Ињац/Ивковић-Марковић/Маринковић 2019: Исидора Ињац, Владислава Ивковић-Марковић, Марјан Маринковић, *Павић од Ш до А – изложба*, Библиотека града Београда, доступно на: https://digitalna.bgb.rs/jsp/RcWebImageViewer.jsp?doc_id=80e1a8e3-a8da-4b52-8b6c-47c4c627acc2/bgb12345/izlozkat/00000036, преузето 5. 12. 2023.

Јерков 2019: Александар Јерков, *Хазарски вилајет*, scribd, uploaded by Марија Вучковић, доступно на: <https://www.scribd.com/document/134861754/Aleksandar-Jerkov-Hazarski-Vilajet>, преузето 5. 12. 2023.

Јинг 2010: Li-hua Ying, *Historical Dictionary of Modern Chinese Literature*, No. 35, The Scarecrow Press, INC. Lanham, Toronto, Plymouth, UK, 158–160.

Лиотар 1982: Jean-François Lyotard 1982, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge, Theory and History of Literature*, Volume 10, Manchester University Press, 27–31, доступно на: https://www.academia.edu/8930613/Lyotard_The_Postmodern_Condition_A_Report_on_Knowledge, преузето 18. 2. 2024.

Милутиновић 2015: Dejan Milutinović, *Poetica Borgesiana, Književnost po H. L. Borhesu*, Niš: Niški kulturni centar, dostupno на: https://www.academia.edu/42959125/Dejan_Milutinovi%C4%87_POETICA_BORGESIANA_KNJI%C5%BDEVNOST_PO_H_L_BORHESU, преузето 24. 2. 2024.

Павић 2006: Милорад Павић, *Хазарски речник – Роман лексикон у 100.000 речи, андрогино издање*, Београд: Дерета.

Павић 2013: Милорад Павић *Хазарски речник*, khazars.com, доступно на: <https://www.khazars.com/index.php/sr/katalog/i-grupa/hazarski-recnik.html>, преузето 6. 12. 2023.

Поповић 2007: Тања Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Логос арт.

Пушић 2009: Радосав Пушић, Језик као смисао и бесмисао пута: Дело Милорада Павића у НР Кини, *Летопис матице српске*, књ. 488, св. 1–2, Нови Сад, 119–128.

Радин Сабадош 2021: Мирна Радин Сабадош, Наративи књижевности света – традиционални и алтернативни обрасци, *Сусрет култура*, Зборник радова, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 199–211.

Фарис 2016: Wendy Faris, Magical realism and the politics of narrative: historical postmodernism in contemporary Serbian novel, *World Literature Studies*, VIII/2, 64–75.

Фенг 2013: Zongxin Feng, A Mosaic of Fragments as Narrative Practise: Maqiao Dictionary, *Narrativ*, vol. 21, No 3, special issue: Postmodernist Fiction: East and West, 333–345.

Шаогунг 2017: Хан Шаогунг, *Речник места Маџао (с кинеског превео Зоран Скробановић)*, Београд: Геопоетика.

Шмиц-Еманс 2018: Monika Schmitz-Emans, Examples and poetics of world-play in Han Shaogong's Language – reflective novel a Dictionary of Maqiao, *Cultures and traditions of Worldplay research*, Volume 6, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 217–234.

Nataša M. Radosavljević Gaberova

INTERDISCIPLINARY CHARACTER OF CULTURAL MEMORY,
DOCUMENTS, AND FICTION IN THE *DICTIONARY OF THE KHAZARS*
BY MILORAD PAVIC AND THE *DICTIONARY OF MAQIO*
BY HAN SHAOGONG

Summary

Dictionary of the Khazars: A Lexicon Novel in 100,000 words by Milorad Pavić, became a bestseller and has been translated into more than 30 languages, finding its place on the Chinese shelves and gaining popularity among the Chinese readership. This was undoubtedly influenced by the controversy surrounding accusations of plagiarism. Namely, the Chinese writer Han Shaogong was criticized for allegedly using the *Dictionary of the Khazars* when writing *Dictionary of Maqiao*. This paper summarizes the main features of this controversy and the opinions of various authors regarding the plagiarism controversy. The research aims to demonstrate how cultural memory and tradition shaped the text in both novels. Based on examples from both literary works, the comparative method highlights the characteristics of postmodernism in the *Dictionary of the Khazars* and the *Dictionary of Maqiao*, showing how historical fiction intertwines with magical realism. The study explores the similarities and differences in structure, form, and language between Pavić's *Lexicon* and Shaogong's *Dictionary*. The conclusion of the research provides insight into the dynamic world of literary interactions and their perception.

Keywords: *Dictionary of the Khazars*, *Dictionary of Maqiao*, Polemic, cultural memory, historical fiction, magical realism, postmodernism.